

*Чистякова А.С.,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри державно-правових дисциплін,
ВНЗ «Університет економіки
та права «КРОК», м. Київ, Україна,
e-mail: chystyakovaa@krok.edu.ua,
ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-0299-2755>*

ВИКРИВАЧІ. ЯК ПРАЦЮЄ ЦЕЙ ІНСТИТУТ В УКРАЇНІ

Корупція – явище, яке прогресує в світі та проникає майже в усі сфери суспільного, економічного, політичного життя. Корупційні правопорушення мають високий рівень латентності, саме тому викриття корупції є досить дієвим та ефективним та, водночас, нескладним засобом боротьби з корупційними порушеннями.

В Україні культура викриття корупційних злочинів лише почала свій законодавчий розвиток, у зв'язку з чим актуалізується необхідність не тільки імплементації найкращих міжнародних стандартів у національне законодавство, але й підтримка, в тому числі матеріальна, осіб, які не «толерують» та/або викривають корупцію.

Однак, як будь-які нові інтегровані правові процедури/механізми, регулювання діяльності викривачів потребує окремих уточнень та акцентуації уваги на кількох принципових моментах.

1. Реєстрація повідомлення про корупції не гарантує отримання статусу «викривача» та/чи отримання винагороди. Національне агентство з питань запобігання корупції запустило Єдиний портал повідомлень викривачів, що цілодобово має відкритий доступ для подання повідомлень, покликаний сприяти особам, яким стало відомо про факти корупції. Це не просто портал, що консолідує повідомлення про корупцію, а спеціальний ресурс, що забезпечує анонімне надсилання повідомлень працівниками організацій про корупцію в їхніх структурах з подальшим спрямуванням такої інформації керівникам або уповноваженим особам з питань запобігання і виявлення корупції та органам, що спеціалізуються на викритті корупції. На порталі залишають інформацію про організацію, де має місце корупційне правопорушення, особу, яка нібито вчиняє корупційне правопорушення та свої контактні дані. Після зазначення вказаних даних, такому повідомленню присвоюється ідентифікаційний номер, за яким можна в подальшому відслідковувати стадію перевірки повідомлення. Варто зазначити, що сама лише реєстрація повідомлень не дає гарантії того,

що особою буде отримано, в результаті перевірки, статусу «викривача». Так, на самому порталі міститься інформація стосовно статистичних даних повідомлень, які за «статусом» викривача поділені на «заявників» та «викривачів». Повідомити про корупцію можна і в більш класичному порядку – шляхом написання заяви про корупційне правопорушення у відповідні правоохоронні органи з проханням визнати особу, яка повідомляє таку інформацію – викривачем. Такі особи, за умови їх відповідності всім встановленим в законі вимогам, також можуть претендувати на статус викривача та на процесуальні можливості, які такий статус надає.

Пунктом 16-2 ч. 1 ст. 3 КПК України визначено, що викривач – фізична особа, яка за наявності переконання, що інформація є достовірною, звернулася із заявою або повідомленням про корупційне кримінальне правопорушення до органу досудового розслідування. Відповідно до ст. 60 КПК України, заявником є фізична або юридична особа, яка звернулася із заявою або повідомленням про кримінальне правопорушення до органу державної влади, уповноваженого розпочати досудове розслідування, і не є потерпілим. Заявник має право:

1) отримати від органу, до якого він подав заяву, документ, що підтверджує її прийняття і реєстрацію; 1-1) отримувати витяг з Єдиного реєстру досудових розслідувань;

2) подавати на підтвердження своєї заяви речі і документи;

3) отримати інформацію про закінчення досудового розслідування.

Заявник, який є викривачем, крім передбачених цією статтею прав, має право в порядку, встановленому Законом України «Про запобігання корупції», отримувати інформацію про стан досудового розслідування, розпочатого за його заявою чи повідомленням. Інформація надається слідчим або прокурором у строк не більше п'яти днів з моменту подання заяви.

Таким чином, у разі, якщо в результаті перевірки повідомлень буде встановлено, що особа не підпадає під ознаки «викривача», тоді їй буде надано статус «заявника» з відповідними процесуальними правами заявників/викривачів. Одночасно сам порядок отримання статусу викривача, на нашу думку, не повністю відповідає вимогам «прозорості» та «чіткості».

2. Вимоги до викривача, інформації та «активної сприяння розкриттю». Відповідно до вимог абз. 20 ч. 1 ст. 1 та абз. 2 ч. 2 ст. 53-2 Закону України «Про запобігання корупції», особа вважається викривачем за сукупності таких умов:

1) здійснити повідомлення повинна фізична особа (громадянин України, іноземець, особа без громадянства), у якої наявне переконання, що інформація є достовірною;

2) наведена у повідомленні інформація має містити фактичні дані, що підтверджують можливе вчинення іншою особою корупційного або пов'язаного з корупцією правопорушення, інших порушень Закону, які можуть бути перевірені;

3) повідомлена особою інформація стала їй відома у зв'язку з її трудовою,

професійною, господарською, громадською, науковою діяльністю, проходження нею служби чи навчання або її участю у передбачених законодавством процедурах, які є обов'язковими для початку такої діяльності, проходження служби чи навчання.

Згідно із ч. 1 ст. 53-3 Закону України «Про запобігання корупції», права викривача виникають з моменту повідомлення інформації про можливі факти корупційних або пов'язаних з корупцією правопорушень, інших порушень Закону.

Повідомлена інформація не має бути загальновідомою. Така інформація не повинна вже перевірятися (на момент повідомлення) правоохоронними органами. Тобто на момент повідомлення правоохоронці не повинні проводити розробку того самого факту або особи. Відповідно інформація, з якою звернувся викривач, не має бути повідомленою іншою особою чи бути отриманою з інших джерел, оскільки це унеможливує отримання винагороди викривачем.

Для того щоб отримати винагороду, особа має повідомити важливу інформацію, тобто таку, що містить фактичні дані, що підлягають перевірці та мають фактично входити до предмета доказування у кримінальному провадженні. Так, йдеться про інформацію щодо:

- 1) самої події правопорушення (часу, місця, способу та інші обставини);
- 2) винуватості особи у вчиненні правопорушення, тобто такі, щоб розкрили форму вини (умисність діяння), мотив і мету вчинення правопорушення;
- 3) вид і розмір шкоди, яка ймовірно завдана, розмір неправомірної вигоди тощо.

Так, у рішенні ВАКС № 991/2288/21 від 02.10.2023, відповідно до якого викривач отримав в якості винагороди майже 13 млн 299 тис. 950 грн, суд наголошує, що бере до уваги, що: «(1) з відповідною заявою ОСОБА_15 звернувся до НАБУ не в рамках угоди у кримінальному провадженні; (2) він не є співучасником корупційного кримінального правопорушення, про яке він повідомив, чи особою, яка мала можливість для здійснення офіційного повідомлення про виявлене кримінальне правопорушення у межах реалізації своїх службових повноважень; (3) під час досудового розслідування та судового розгляду у цьому кримінальному провадженні ОСОБА_15 активно сприяв розкриттю корупційного кримінального правопорушення, надаючи викривальні показання, а також беручи участь у інших гласних та негласних слідчих діях.

Інформація про корупційне кримінальне правопорушення, яку ОСОБА_15 повідомив НАБУ у своїй заяві від 03.06.2020 походила від його особистої обізнаності тобто саме він був джерелом такої інформації, а також не була відомою правоохоронному органу з інших джерел. Повідомлена ОСОБА_15 інформація була важливою, адже містила фактичні дані, що могли бути перевірені, і сприяли доказуванню обставин вчинення корупційного злочину щодо події кримінального правопорушення та причетності осіб до вчинення

кримінального правопорушення» .

В іншому вирокі ВАКС відмовляє у виплаті викривачу, у зв'язку з тим, що «право на винагороду не має особа, яка повідомила про корупційний злочин як викривач, маючи при цьому можливість для здійснення офіційного повідомлення про виявлений злочин у межах реалізації своїх службових повноважень, а оскільки ОСОБА_8 як директор Департаменту у межах реалізації своїх службових повноважень офіційно повідомив про виявлений злочин, він не має право на винагороду «. Апеляційна палата в цій же справі змінює вирок в частині виплати винагороди викривачу та обґрунтовує наявність правових підстав для виплати тим, що «поняття «забезпечення проведення регулярної оцінки корупційних ризиків у діяльності Департаменту внутрішнього аудиту Міністерства оборони України і організація здійснення відповідних антикорупційних заходів» не охоплює такий обов'язок, як здійснення офіційного повідомлення про виявлений корупційний злочин. Також, положення ст. 24 Закону України «Про запобігання корупції», на які посилається суд першої інстанції, як на підставу для відмови ОСОБА_6 у виплаті винагороди, покладає на особу, уповноважену на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, прирівняної до них особи у разі надходження пропозиції щодо неправомірної вигоди або подарунка, незважаючи на приватні інтереси, обов'язок невідкладно письмово повідомити про пропозицію безпосереднього керівника (за наявності) або керівника відповідного органу, підприємства, установи, організації, спеціально уповноважених суб'єктів у сфері протидії корупції. Разом з тим, виходячи з системного тлумачення вищевказаної норми цей обов'язок не досягається поняттям «службовий обов'язок», а визначає статус даної особи та покладення обмежень, пов'язаних із виконанням нею функцій держави або місцевого самоврядування, прирівняних до них осіб».

Щодо «активного сприйняття розкриттю» зазначаю, що в кожному конкретному кримінальному провадженні і суд і орган досудового розслідування роблять висновки стосовно того чи особа, яка повідомила про корупційний злочин вчинила все можливе для його розкриття. Очевидно тут слід згадати і про численні рішення ЄСПЛ та українських судів щодо відмежування «активних дій по розкриттю» від провокації злочину. Активне сприйняття розкриттю злочину як обставина, що пом'якшує покарання, означає добровільну допомогу слідству будь-яким чином: повідомлення правоохоронним органам або суду фактів у справі, надання доказів, інших відомостей про власну кримінальну діяльність чи діяльність інших осіб, викриття інших співучасників, визначення ролі кожного з них у вчиненні злочину, надання допомоги в їх затриманні, видача знарядь і засобів вчинення злочину, майна, здобутого злочинним шляхом. Визнання засудженим своєї вини та надання правдивих показань не підтверджує наявності такої обставини, що пом'якшує покарання, як активне сприйняття розкриттю злочину (див. постанови ВС від 07.04.2021 у справі

№263/15605/17 (провадження № 51-4234км20).

Таким чином встановлюється прямий зв'язок між діяльністю особи та фактом отримання нею інформації про вчинення кримінального правопорушення. Якщо така інформація була отримана особою, яка, не пов'язана трудовою, професійною, господарською, громадською, науковою діяльністю, проходження нею служби чи навчання з суб'єктом, який вчинив корупційне правопорушення або з установою, де таке корупційне правопорушення вчинюється то така особа не буде визнана викривачем, а отримує статус «заявника». Також закон встановлює додаткові вимоги до «якості» інформації, яка має бути важливою, не загальновідомою і такою, що не має статус «така, що вже перевіряється/оцінюється правоохоронними органами». Щодо «проактивної» позиції самого викривача слід зазначити, що «активні» дії по розкриттю» мають не підпадати під ознаки «провокації злочину», однак одного лише повідомлення про вчинення корупційного правопорушення буде, очевидно, недостатньо.

3. Оплата винагороди викривачу та її розмір визначає суд. Згідно історичного (очевидно за критерієм розміру суми виплати викривачу) рішення ВАКС 13 млн 299 тис. 950 грн. сплачено викривачу – позаштатному агенту НАБУ, який у 2020 році викрив спробу підкупу за 6 млн. доларів очільника САП. Це загальновідома справа, яка пов'язана з М. Злочевським та першим заступником начальника ГУ ДПС у Києві Ільяшенком.

В іншій справі від 09.11.2023 № 991/2197/22. АП ВАКС дійшла висновку про наявність законодавчих підстав для виплати винагороди. Особа обвинувачувалася в пропозиції надати 24 млн грн неправомірної вигоди посадовій особі (викривачу) за позитивний аудиторський висновок на користь приватної компанії, що дозволило б останній отримати повну оплату контракту у понад 400 млн грн щодо облаштування спец об'єкта та претендувати на майбутні договори з Міноборони (ч. 3 ст. 369 КК України).

За результатами розгляду колегія суддів залишила без задоволення апеляційну скаргу сторони захисту та задовольнила апеляційну скаргу викривача. Вирок ВАКС від 24 березня 2023 року змінено в частині виплати викривачу винагороди коштом Державного бюджету України за процедурою безспірного списання 1,68 млн грн. У решті вирок ВАКС залишено без змін.

Відповідно до ч. 1 ст. 53-7 Закону України «Про запобігання корупції» право на винагороду має викривач, який повідомив про корупційний злочин, грошовий розмір предмета якого або завдані державі збитки від якого у п'ять тисяч і більше разів перевищують розмір прожиткового мінімуму для працездатних осіб, встановленого законом на час вчинення злочину.

Згідно з ч. 1 ст. 130-1 КПК України за повідомлення про корупційний злочин, активне сприяння його розкриттю, якщо грошовий розмір предмета злочину або завдані державі збитки від такого злочину в п'ять тисяч і більше разів перевищують розмір прожиткового мінімуму для працездатних осіб,

встановленого законом на час вчинення злочину, викривачу виплачується винагорода у вигляді 10 відсотків від грошового розміру предмета корупційного злочину або від завданого державі збитку після ухвалення обвинувального вироку суду, але не більше трьох тисяч мінімальних заробітних плат, встановлених на час вчинення злочину.

Разом із тим, ч. 3 ст. 130-1 КПК України передбачає, що право на винагороду не має особа, яка: повідомила про корупційний злочин у рамках угоди у кримінальному провадженні або яка є співучасником корупційного злочину, про який вона повідомила; повідомила про корупційний злочин як викривач, маючи при цьому можливість для здійснення офіційного повідомлення про виявлений злочин у межах реалізації своїх службових повноважень.

Встановлення права на отримання викривачем винагороди належить до повноважень суду і лише після ухвалення судом обвинувального вироку, який набрав законної сили. Якщо викривач не погоджується з рішенням суду то відповідно до ч. 1 ст. 393 КПК України визначено, що він може його оскаржити у частині, що стосується його інтересів під час вирішення питання виплати йому винагороди як викривачу.

Якщо про одне і те саме корупційне правопорушення повідомило декілька викривачів, і вони визнані відповідно викривачами, у такий спосіб винагорода, яка може бути виплачена викривачу (10%) розподіляється між ними порпорційно.

Таким чином, фінансове стимулювання діяльності викривачів сприяє збільшенню повідомлень та розкриття випадків вчинення корупційних правопорушень. Одночасно розмір винагороди і правові підстави для її виплати залежить від суду і його оцінки відповідності особи викривача всім встановленим в законі критеріям і вимогам. Позитивним моментом є право викривача оскаржити вирок в частині, що стосується його інтересів тобто у разі, наприклад, відмові у виплаті винагороди та якщо розмір виплати не узгоджується з тим, на який розраховував викривач.

Список використаних джерел:

1. URL: <https://whistleblowers.nazk.gov.ua/#/> (дата звернення: 01.10.2024 р.)
2. Вирок Вищого антикорупційного суду від 02.10.2023 № 991/2288/21 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113847909> (дата звернення: 01.10.2024 р.)
3. Вирок Вищого антикорупційного суду від 02.10.2023 № 991/2288/21 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113847909> (дата звернення: 01.10.2024 р.)
4. Див. вирок ВАКС від 24.03.2023 № 991/2197/2, URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109780532> (дата звернення: 01.10.2024 р.)
5. Вирок Вищого антикорупційного суду від 23.11.2023 № 991/2197/22 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115124621> (дата звернення: 01.10.2024 р.)
6. Вирок Вищого антикорупційного суду від 07.04.2021 № 263/15605/17 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96208170> (дата звернення: 01.10.2024 р.)
7. URL: <https://forbes.ua/news/vaks-vpershe-ukhvaliv-rishennya-pro-viplatu-vinagorodi-vikrivachu-koruptsii-pozashtatniy-agent-nabu-otrimaie-133-mln-grn-02102023-16384#:~:text=Виплати%20>

антикорупційний суд вперше ухвалив рішення про виплату, викрив спробу підкупу за 246 млн очільника САП; <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113847909> (дата звернення: 01.10.2024 р.)

